

VIJFENTWINTIGSTE PACIFICATIELEZING

Hoe Belgisch is Nederland, hoe Hollands is Vlaanderen

Over de mentale boedelscheiding
tussen noord en zuid

Herman PLEIJ

De Pacificatielezingen vzw organiseert prestigieuze lezingen die de rijke erfenis van de Pacificatie van Gent (1576) levend houden.

*Lieven Decaluwe, Gent, Igno Sutorius, Breda, Fried Stockman, Destelbergen,
Aloys Tijdink, Haaren, Stefaan D'haeze, Gent, Wim Beelaert, Gent,
Wim Vanbiervliet, De Pinte, Geertrui Ryckaert, Gent*

www.pacificatielezingen.org
Zetel: Kasteellaan 72 – B-9000 Gent

De vijftwintigste lezing werd gehouden in Gent op 8 november 2008

© Herman Pleij, Bussum

© Groep De Boeck NV, Brussel, 2008
Departement Larcier Gent
Coupure Rechts 298 – 9000 Gent

Verantwoordelijke uitgever: Georges Hoyos, Afgevaardigd bestuurder, Groep De Boeck

Alle auteursrechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden veelevoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de auteur en uitgever.

HOE BELGISCH IS NEDERLAND, HOE HOLLANDS IS VLAANDEREN

Over de mentale boedelscheiding tussen noord en zuid

Herman PLEIJ

*Emeritus hoogleraar Historische Nederlandse Letterkunde
aan de Universiteit van Amsterdam*

OERHOLLANDSE GEZELLIGHEID

“Gezellig” is een Hollands woord dat bij uitstek het Nederlandse welbevinden in kleine kring probeert te karakteriseren. Het typeert een kleinschalige kneuterigheid die met name in het gezinsleven zijn bekroning vindt. Binshuis creëert men gezelligheid, dat wil zeggen veiligheid en geborgenheid die met allerlei rituelen bezegeld wordt: koffiedrinken, verjaardagen vieren in een kring, samen tv-kijken, zelfs gezellig vrijen en natuurlijk ook het vieren van allerlei gezinsfeesten zoals Sinterklaas, Kerstmis, Pasen, Pinksteren, Oudjaar – in Nederland wordt alles aangegrepen voor de cultivering van gezelligheid in huiselijke kring.

Incidenteel kan deze gezelligheid op transport naar het stamcafé of de buurtbioscoop. Maar eigenlijk houdt elke gezelligheid op zo gauw men zich in een publieke ruimte begeeft met meer dan twee personen, om plaats te maken voor massale betuigingen van saamhorigheid. Die nemen steeds hysterischere trekken aan. Voorbeelden zijn de Nieuwjaarsduik waarbij honderdduizenden met oranje en rood-wit-blauwe attributen in ijskoud zeewater springen, Koninginnedag als enige nationale feestdag ter wereld die in het teken van de vrijhandel staat en de bij elk internationaal sportevenement overweldigende horden Oranjesupporters die het voetballen, schaatsen of zwemmen aangrijpen om hun verbondenheid luidruchtig te afficheren.

Men moet zich echter niet verkijken op die overal rondhossende massa's in het oranje. Het gaat eerder om compensaties voor de verstikkende gezelligheid die het gezinsleven thuis aanricht. Maar dat blijft hoe dan ook het besliste richtpunt voor de Nederlandse samenleving. Daarin zijn kleinscha-

ligheid en decentralisme sinds de Gouden Eeuw de sleutelwoorden voor een opmerkelijke welvaart, die al eeuwenlang voortduurt en als voornaamste kenmerk de sterke spreiding onder de bevolking heeft – iedereen kan meeprofitieren. Dat is Nederland ten voeten uit: zwak centrum, sterke regio, afkeer van hiërarchie en leiderschap, en een bijna overdreven hang naar gelijkwaardigheid¹. En steeds valt daarbij het woord “gezellig(heid)”, veelzeggend terug te vinden in de bekendste leuze om de vrede te bewaren in conflictsituaties: het moet wél gezellig blijven...

De bevolking zelf acht het begrip zo typisch Nederlands, dat men graag volhoudt dat het niet te vertalen zou zijn. Maar de betekenisontwikkeling van het woord “gezellig” in de richting van het gezinsleven wijst onmiskenbaar naar de Vlaams-Brabantse stadscultuur van de late middeleeuwen. Daar wordt het kerngezin populair, bestaande uit vader, moeder en de kinderen². Het vindt zijn inspiratie vooral in de arbeidsdeling die de grondslag vormt voor het succes van de stedelijke economie. Ooit is met “gezellig” de verbondenheid uitgedrukt van gelijkwaardige mensen die niet zonder elkaar kunnen bestaan. We zijn immers gezellen op aarde, verbonden door hetzelfde lot. In praktische zin benoemt “gezelligheid” de solidariteit binnen de stedelijke gilden en broederschappen. En vandaar uit verhuist het ten slotte naar het gezin. Binnen deze kleinste productie-eenheid kan men niet buiten die noodzakelijke gezelligheid. In dat verband onderstreept een Gentse commentator op Boethius’ *Troost van de wijsheid* (oorspronkelijk uit de vijfde eeuw) in de vijftiende eeuw hoezeer “de mens van nature ‘gezellig’ is en niet lang eenzaam en alleen kan blijven.”³.

DE CONSTRUCTIE VAN IDENTITEITEN

Die Hollandse gezelligheid komt dus uit Vlaanderen. En het is niet alleen bij gezelligheid gebleven. Het uiteenvallen van de Lage Landen in de zestiende eeuw en de afscheiding in 1830 (of 1839) hebben een langgerekt proces van concurrerende profileringen in beweging gezet die willens en wetens het zicht benomen hebben op de gedeelde beginsituatie. In Neder-

¹ Zie bijvoorbeeld W. FRIJHOFF en M. SPIES, *Nederlandse cultuur in Europese context: 1650. Bevochten eendracht*, Den Haag, 1999, met name p. 204-224.

² P.C.M. HOPPENBROUWERS, “Over het gezin”, in *Madoc* 10 (1996), p. 235-249; M. CARLIER a.o. (red.), *The Household in Late Medieval Cities*, Leuven, 2001.

³ M. GORIS, *Boethius in het Nederlands*, Studie naar en tekstuitgave van de Gentse Boethius, 1485, boek II, Hilversum, 2000, p. 233.

land lijkt men zich daar nog het minst van bewust. Zeker vanaf de Tweede Wereldoorlog ziet men België graag als een feestvoorziening van het eigen land. In deze paradijsstuin voor culinair en ander zinnelijk genot kan men tijdelijk de beest uithangen, om daarna weer opgelucht de strakke orde van het vaderland te aanvaarden. Door die beeldvorming zijn Belgen uitgegroeid tot Bourgondische feestgangers die immer Bruegeliaans tafelen, het liefst met de vlakke hand in een plas bier slaan, onafgebroken op elkaars vrouwen en mannen jagen, bulderend zingen, met vaandels zwaaien en tegelijkertijd de katholieke kerk in ere houden om door periodieke boetedoening steeds weer opnieuw te kunnen zondigen. "Never a dull moment" in het Zuiden. En die zekerheid richt navenante slempartijen aan in het weekend in de centra van Vlaamse steden. Van Nederlanders wel te verstaan.

Die werden nog eens extra bevestigd in hun vooroordelen door een noviteit in de straatverlichting. Als een van de eerste landen van Europa begon men in België de autowegen in de jaren zeventig van de vorige eeuw integraal te verlichten. De kleur van de lampen was een oranje-rood neon, dat Nederlanders onmiddellijk na Breda het gevoel gaf een stemmig verlicht borddeel binnen te rijden. Wat een gezellig land! Maar dan wel op het thuis zo gemiste niveau van de straat, het restaurant, de disco en de nachtclub.

Die beeldvorming werkt nog zo sterk door, dat Nederlanders desgevraagd de aandoenlijke Vlamingen vanwege hun aanhoudende regeringscrisis met open armen binnen het eigen koninkrijk willen opnemen. Wat aantrekkelijk om het uitgaansparadijs in de eigen achtertuin te hebben! In Vlaanderen zelf leeft deze gedachte allerm minst. Hoewel er talrijke scenario's bestaan om uit de impasse te geraken, komt de optie van hereniging met het Noorden nauwelijks voor. Heel begrijpelijk, want die eeuwenlange verwijdering heeft beduidend andere gemeenschappen gecreëerd die welke hereniging dan ook op zijn minst heel onwenselijk maken. Maar in Nederland gaat men niet gebukt onder de gebruikelijke onverschilligheid voor het eigen verleden, nogal anders dan in België waar alleen al het onderwijs een duidelijke plaats voor de kennis van het verleden heeft ingeruimd.

Vlaanderen heeft een anders gestructureerde economie, die al geruime tijd de Nederlandse huishouding naar de kroon steekt. Ook hebben de literaturen over en weer een eigen gezicht, dat nauwelijks vervlakt is doordat heel wat Vlaamse auteurs bij Nederlandse uitgeverij zitten – eerder het omgekeerde. En al is er binnen de taalgemeenschap de erkenning van een Alge-

meen Beschaafd Nederlands, dan verhindert deze niet om zowel de Vlaamse literatuur als het dagelijkse spraakgebruik te kleuren met woorden en wendingen die een eigen taalpraktijk in het Zuiden verraden.

Daarnaast zijn er in de literatuur uitgesproken voorkeuren voor onderscheiden thematiek. Bespreekt de Vlaamse literatuur graag (volks) familielevens, getraumatiseerd door kerk en staat, dan kiezen de Nederlandse letteren liever voor de gekwelde jeugdherinneringen van vooral gereformeerde maar ook wel joodse, katholieke of socialistische eenlingen die hun geloof en idealen hebben verloren. Beide literaturen zouden in de loop van de jaren tachtig van de vorige eeuw al zozeer uiteengelopen zijn, dat een hoogleraar in de Moderne Nederlandse Letterkunde de geschiedenis daarvan schreef zonder de Vlaamse literatuur daarbij te betrekken⁴.

Eigenlijk is er op alle terreinen een eigen gezicht, dat in de loop der jaren eerder meer dan minder onderscheidende trekken heeft gekregen. Expressionisme, dada, surrealisme hebben een veel sterkere rol in België gespeeld dan in Nederland, wat mede geweten wordt aan Nederlands neutralisme in de Eerste Wereldoorlog tegenover België's gedwongen betrokkenheid. Maar ook de gezondheidszorg en zeker het onderwijs van hoog tot laag dragen over en weer een heel eigen karakter. Daarbij wordt in Nederland met groeiende afgunst vastgesteld hoezeer België didactische principes heeft weten vast te houden, die in Nederland al te voortvarend overboord zijn gezet.

De constructie van eigen identiteiten laat ook sporen in het landschap achter. Zeeuws-Vlaanderen en West-Vlaanderen vormen landschappelijk gezien één gebied. Dat is begonnen rond zeearmen met haventjes, daarna zijn er inpolderingen gekomen met talrijke nog steeds aanwezige dijkjes, vaarten en wegen om het achterland open te houden, verzandingen en ten slotte de moderne transformaties tot natuurgebied zoals het Zwin. Dwars daar doorheen loopt sinds 1839 de staatsgrens. En deze onzichtbare streep markeert centraliserende krachten vanuit twee tegengestelde polen.

Dat is niet alleen merkbaar in de mentaliteiten van de daar naast elkaar wonende mensen, maar ook in het beheer en de exploitatie van in principe toch hetzelfde landschap. Aan Nederlandse zijde is de bekende overorde-

⁴ T. ANBEEK, *Geschiedenis van de Nederlandse literatuur tussen 1885 en 1985*, Amsterdam, 1990: zie ook de verantwoording daarin op p. 16-17.

ning en strikte beregeling te herkennen. Er is nauwelijks een onbeheerd grassprietje te ontdekken tussen de oerlelijke nieuwbouw. Maar over de grens is het meteen anders. Daar verdwaalt men tussen verwilderde boomgaarden, lang gras, boterbloemen en vooral veel oude boerderijen, meestal witgepleisterd en met blauwe kozijnen, terwijl de moderne aanbouw door strategisch geplante bomen en struiken nauwelijks opvalt. Hier is de natuur de baas gebleven, of in ieder geval blijvend aanvaard als een godsgeschenk dat slechts met de nodige schroom gebruikt kan worden, tenminste op die plaatsen waar het zich in volle glorie zou tonen – elders weet men in België ook van wanten met de verwoesting van natuur. Maar in Nederland is de natuur van het hele grondgebied niet meer dan een bouw pakket, naar geloven uit te baten in elke gewenste vorm: zo heeft God de moerasdelta toch bedoeld⁵?

Deze inmiddels onderscheiden samenlevingen hebben echter een gemeenschappelijke voedingsbodem, om te beginnen in de taal. Het lijkt verstandig om zich op deze verbondenheid te blijven bezinnen. Europa lukt het best als de lidstaten zich principieel rekenschap geven van hun collectieve mentaliteiten en de groei daarvan, met bijzondere aandacht voor de verschillen en overeenkomsten. Hoe komt het dat we zijn wie we zijn en denken wat we denken?

Bij zulke vragen zullen Nederlanders en Vlamingen elkaar geregeld ontmoeten, of ze willen of niet. Nu is in Nederland het recente enthousiasme voor zulk historisch zelfonderzoek in het ongerede geraakt door een overigens goedbedoelde uitspraak van prinses Maxima, de echtgenote van kroonprins Willem-Alexander. Als nieuwkomer in de Nederlandse samenleving – ze is een geboren en getogen Argentijnse – had ze de afgelopen jaren geen Nederlandse identiteit kunnen ontdekken. Heel geruststellend voegde ze daaraan toe dat ze evenmin weet had van een Argentijnse identiteit.

Het vervelende van Maxima's open deur is, dat daardoor elk zicht benomen wordt op collectieve eigenaardigheden. Die zijn er wel degelijk, kennen soms lange tradities en komen niet zomaar uit de lucht vallen. Dan gaat het om gedragsvormen die niet door iedereen gedeeld worden, maar die wel in hoog aanzien staan. En waarvan buitenlanders vinden dat ze

⁵ Vergelijk H. PLEIJ, "God's Subcontractors. The Dutch and water", in *The Low Countries*, 11(2003), p. 12-21.

kenmerkend zijn voor Nederlanders. Hun collectieve typeringenvullen onze zelfbeelden aan. Beweren Belgen dat we gierig zijn, dan noemen wij dat zuinig.

Zo valt buitenlanders onmiddellijk op hoe snel Nederlanders elkaar tutoyeren. Door meteen je en jij te zeggen (het joviaal vermijden van moeilijke woorden hoort hier ook bij), effent men de vloer voor zakelijke contacten. Daarbij erkent men elkaars gelijkwaardigheid. Bevestigingen daarvan behoren tot de belangrijkste rituelen in Nederland. Verbeeld je maar niets, doe maar gewoon, denk maar niet dat je wat voorstelt. Daarom staan we al in de middeleeuwen bekend als botte Hollanders, nog verdedigd door Erasmus als mensen die recht voor hun raap durven te zeggen waar het op staat⁶. Zulke mentaliteiten horen bij een nederzettingsgeschiedenis die nauwelijks hiërarchieën (er)kent en collegiaal bestuur voorstaat. Vraag je op een congres waar de voorzitter is, dan duikt die pas na veel zoeken op, blijkt geen enkel onderscheidingsteken te dragen en noemt zich bij voorkeur gespreksleider. En het liefst omschrijft hij zichzelf nog als iemand die de boel een beetje bij elkaar houdt.

Mentale afbakeningen van elkaar beantwoorden aan dringende behoeften op lokaal, regionaal en nationaal niveau. Richtpunten kunnen ook bestaan uit gedeelde ideologieën en religies. Vooral in het Nederland van de verzuiling was men allereerst katholiek, dan Limburger en tot slot ook nog eens Nederlander. Zo is er altijd een veelzeggend onderscheid geclaimd tussen katholieken van boven en beneden de Moerdijk. Maar er zijn ook overkoepele mentaliteiten, eerst vanuit de hegemonie van het graafschap Holland binnen de Republiek, later nog eens gestimuleerd door de vestiging van een Nederlands nationalisme in de negentiende eeuw – met weer de Gouden Eeuw als richtpunt⁷.

CALVINISME?

Het meest opvallende aan het aldus gegroeide pakket aan zelfbeelden is de verdoezeling van de schatplichtigheid aan het Zuiden, met name de

⁶ A. WESSELING, "Are the Dutch Uncivilized? Erasmus on the Batavians and His National Identity", in *Yearbook of the Erasmus of Rotterdam Society*, 13(1993), p. 68-102.

⁷ Vergelijk J. LEERSSEN, *De bronnen van het vaderland. Taal, literatuur en de afbakening van Nederland, 1806-1890*, Nijmegen, 2006; L. JENSEN, *De verheerlijking van het verleden. Helden, literatuur en natievorming in de negentiende eeuw*, Nijmegen, 2008.

Vlaams-Brabantse stadscultuur van de late middeleeuwen, gedragen door een koopmansmoraal. Geheel ten onrechte heeft men deze overlevingsdeugden in het Noorden de naam gegeven van “calvinistisch”. Daarmee wordt een zeker religieus fundamentalisme gesuggereerd, nogal pijnlijk voor een samenleving die de scheiding tussen Kerk en Staat in de zestiende eeuw als eerste heeft gerealiseerd. Maar het is ook gewoon niet waar. Dat hele pakket van Hollandse nuchterheid, schraapzucht en overlegkunst stamt uit een middeleeuwse stadscultuur, waarvan later door het calvinisme is geprofitteerd, uiteraard na de nodige aanpassingen. Na de reformatie is het hele pakket geëxporteerd naar het Noorden, waar de stadscultuur pas goed gestalte heeft gekregen in de loop van de zestiende eeuw. Niet zelden zijn zulke mentaliteiten letterlijk meegereisd in de bagage van de talrijke uitwijkende kooplieden en intellectuelen uit Vlaanderen en Brabant. In snel groeiende steden als Dordrecht, Gouda, Haarlem en Amsterdam ondergaan ze nieuwe stimulansen waarbij steeds duidelijker wordt hoezeer ook hier de praktijk van het stadsleven bepalend is voor de verdere carrière van dit overlevingspakket – en niet de religie.

Daar het Zuiden terzelfdertijd de koers van de Spaanse en Oostenrijkse Nederlanden moest volgen, verloor de stadscultuur daar aan betekenis, om de sterk democratiserende tendensen en instituties weer in te ruilen voor de hiërarchie en het verticalisme van een hofcultuur, hand in hand met de gerenoveerde moederkerk. Daardoor verdwenen geleidelijk aan die stedelijk gekleurde collectieve mentaliteiten, ook en juist omdat de taal waarin zij ontwikkeld waren op het tweede plan raakte. En daardoor is de laatmiddeleeuwse, stedelijke oorsprong in het Zuiden van al die “Hollandse” eigenaardigheden van nu, kortom het poldermodel, vrijwel onzichtbaar geworden⁸.

Een enkele keer zijn die stedelijke mentaliteiten in België niet zozeer verwaagd alswel op andere wijzen ingezet, in de pas met de herstelde hiërarchieën, aangevoerd door de katholieke en liberale elites die het geïndustrialiseerde platteland geheel naar hun hand wisten te zetten. Een goed voorbeeld daarvan is de figuur van Uilenspiegel. Die wordt aan het einde van de middeleeuwen populair in een Vlaams-Brabantse stadscultuur, temidden van verwante schelmen als de opnieuw opduikende Reynaert, Marcolphus, Esopus, Vergilius als tovenaars, de pastoor van Kalenberg, de

⁸ Zie ook H. PLEIJ, *Erasmus en het poldermodel*, Amsterdam, 2005.

quasi-François Villon, Heynken de Luyere en vele anderen. In de literatuur belichamen deze nietige, boerse, lompe, soms zelfs gebrekkige eenlingen het vernuft van de burger-koopman die geleerd heeft de traditionele machten van hoge adel en geestelijkheid naar zijn hand te zetten. Literatuur blijkt ook dan het aangewezen middel om deze kern van de burgermoraal – individuele overlevingspragmatiek in plaats van knellende codes en het dictaat van groepsgedrag – te propageren en te bezegelen.

Maar na de zestiende eeuw liepen de wegen uiteen. In het Noorden vereenzelvigde de koopman, nu calvinist geworden en later liberaal, zich met deze schelm. Uilenspiegel was niet langer nodig als model, de afstand tussen overheid en burger bleek blijvend verkleind en bijgevolg kon hij naar de kinderkamer verdwijnen, evenals trouwens Reynaert⁹. In het Zuiden echter bleven beiden volop aanwezig in de literatuur – Charles de Coster, Louis Paul Boon – omdat de rebellerende anarchist daar moeilijk gemist kon worden. De schelm werd niet geïdentificeerd met de gezeten macht, maar kreeg een rol in het verzet tegen de verfransende hofcultuur, bezetters en een vervreemde overheid in het algemeen. Telkens doken weer Uilenspiegelverhalen en -liederen op, onder de Franse bezetting in 1792, tijdens de Eerste Wereldoorlog, in de Tweede Wereldoorlog zelfs met een Uilenspiegel als communist en nationaal-socialist, terwijl Hugo Claus hem nog tweemaal opvoert als de aanvoerder van het verzet tegen de autoriteiten in de jaren zestig en zeventig van de vorige eeuw¹⁰.

Ook in engere zin is Nederland aan de haal gegaan met de erfschat uit het Zuiden en de begeleidende beeldvormingen. Dat moet zelfs gelden voor de stereotiepe associaties met het huidige Nederland als een land in permanent gevecht met het water, terwijl het daar tegelijkertijd zeer van profiteert. Droogleggen, cultiveren, weer omspitten en herverkavelen hebben zich daar ontwikkeld tot nationale drift en kennen eeuwenlange tradities. Geen vierkante meter is veilig, terwijl natuur in Nederland alleen bestaat in termen van mensenwerk. Al jong worden kinderen aan het strand getraind in het eindeloos bouwen van dammen en kanalen, waarbij volwassenen zich nauwelijks kunnen inhouden om een handje te helpen. Natuur wil men alleen kennen als persoonlijke schepping. Daarom is Madurodam ook zo'n succes. Deze uit de hand gelopen maquette in Den Haag toont het vader-

⁹ H. PLEIJ, *Het geveugelde woord. Geschiedenis van de Nederlandse literatuur, 1400-1560*, Amsterdam, 2007, p. 538-559.

¹⁰ Vergelijk J. JANSSENS, *Uilenspiegel. De wereld op zijn kop*, Leuven, 1999.

land als een eenvoudig te bewandelen en te beheren constructie, die als het ware gereed ligt om voortdurend gecorrigeerd en uitgebreid te worden – ter zee, te land en in de lucht. Daardoor heeft het schaatsen op natuurijs ook mythische dimensies aangenomen. Voortglidend over het bevroren water controleert men hoe de schepping erbij ligt¹¹.

Maar die cultuur van dijken aanleggen, inpolderen en exploiteren van drooggevallen grond begon aan de Vlaamse Noordzeekust. Daarbij gaf de vroege uitbating van de moerassige rivierdelta die de Lage Landen vanaf de hoge middeleeuwen beheerste al snel aanleiding tot negatieve beeldvorming in de rest van Europa. De bewoners daar zouden zich overgeven aan tegen-natuurlijk gedrag door zelf land te scheppen en de kikkers en vissen te verjagen van hun natuurlijke omgeving. Die onnatuurlijkheid zette al vanaf de eerste droogmakerijen de toon. Een weinig bekende plaats in Dante's *Goddelijke komedie* uit het begin van de veertiende eeuw accentueerde dit tegendraadse gedrag op alarmerende wijze als een directe aanval op de schepping zelf.

Vergilius en Dante arriveerden op hun wandeling door de hel bij een gloeiend hete zandvlakte in de derde cirkel van de zevende kring. Daar werden onder meer de zondaars tegen de natuur bestraft, homoseksuelen. Die moesten zo verschrikkelijk branden dat de onverdraaglijke hitte voor bezoekers getemperd werd door een kanaal en een dam. Om duidelijk te maken hoe deze morele topografie in elkaar stak, vergeleek Dante deze constellatie met de dijken in Vlaanderen:

*Zoals de Vlamingen tussen Cadzand en Brugge uit vrees voor de vloed die hen bespringt dijken opwerpen om de zee te keren (...), zo waren ook de dammen langs dat kanaal tot stand gekomen, ook al had de bouwer, wie dat ook was, ze minder hoog en breed gemaakt.*¹²

Hiermee werd een verband gelegd tussen de hoogste verdorvenheid waaraan mensen zich konden overgeven en de kunstmatige bedijking, die zowel tegen zulk gedrag beschermde als daartoe uitnodigde. In beide gevallen

¹¹ Zie ook H. PLEIJ, *De herontdekking van Nederland. Over vaderlandse mentaliteiten en rituelen*, Amsterdam, 2004.

¹² DANTE, *De goddelijke komedie*, Vertaling F. VAN DOOREN. Baarn, 1987, p. 92: anders dan de vertaler kies ik voor de interpretatie "Cadzand" in plaats van het "Wissant" aan de Noordfranse kust.

waren de Lage Landen een poel des verderfs. De kern van deze vergelijking zat in het tegennatuurlijke. Homoseksualiteit gold als een zonde tegen de natuur, als zodanig vrijwel onbespreekbaar en te beschouwen als een regelrechte aanslag op de door God gewilde orde. De beschuldigten werden dan ook als ketters opgevat en behandeld. Het droogleggen van land door middel van afwatering en dijken moest eveneens onnatuurlijk heten. Scheppen van land was immers voorbehouden aan God, en men maakte zich op zijn minst schuldig aan hoogmoed als men meende zich met Hem te kunnen meten. Mensen die dijken oprichtten konden niet anders zijn dan tegennatuurlijke ketters en inhalige profiteurs, die over de rug van andere schepsels het onderste uit de kan probeerden te halen¹³.

In dit verband leek Cuthbert Tunstall, correspondentievriend van Erasmus, een wandeling over Zeeuwse dijken in 1517 letterlijk te ervaren als een helletocht, die meteen associaties oproep met die van Dante. Tunstall probeerde een luchtje te scheppen in Walcheren. Maar de wegen waren veel te glibberig en zelfs onbegaanbaar bij regen, ook nog eens voortdurend onderbroken door sloten. Alleen de dijken bleken geschikt, maar dan liep men noodgedwongen langs talloze stinkende vlaspoelen, erger nog dan rioelen. Bovendien kon men over die dijken nooit rond lopen, zodat men op de terugweg weer die stank moest passeren – de vlasbereiding maakte gebruik van de bijtende werking van urine. Het resultaat was bijgevolg dat men even duf en droefgeestig weer thuiskwam als men vertrokken was¹⁴.

Landwinning, weer en exploitatie van de bodem riepen telkens gedachten op aan de omgekeerde wereld van de hel, bevolkt door tegennatuurlijke ketters – kortom, de vergankelijke aarde op zijn slechtst, vervormd en uitgebuit door profiteurs en oplichters die niet anders dan sodomieten konden zijn. Riep daarom Alva nog uit, dat Hollanders van alle volkeren ter wereld het dichtst bij de hel woonden¹⁵?

¹³ P. BANGE, "Voorstellingen over seksualiteit in de late middeleeuwen", in G. Hekma e.a. (ed.), *Soete minne en helsche boosheit*, Nijmegen, 1988, p. 42-60; vergelijk S. SCHAMA, *The Embarrassment of Riches*, New York, 1987; C.J. GLACKEN, *Traces on the Rhodian Shore. Nature and Culture in Western Thought from Ancient Times to the End of the Eighteenth Century*, Berkeley, 1967, p. 213-214, 293-301, 312-313.

¹⁴ D. ERASMUS, *Opus epistolarum*, Oxonii, 1906-1958, 12 vols., nr. 663, d.d. 14 september 1517.

¹⁵ A.C.J. DE VRANKRIJKER, *In andermans ogen*, Utrecht, z.j., p. 55.

KOOPMANSDEUGDEN

“Calvinisme” is een verhullend label voor koopmansdeugden, die de meeste Nederlanders als nationaal zelfbeeld koesteren. Ze zouden juist contrasteren met in het Zuiden en later België te situeren leefwijzen, die eerder hun bestemming vonden in bandeloos leven, Bourgondisch banketteren en een meer gezwollen optreden in het algemeen. Een dergelijk portret werd al neergezet in Bredero’s *Spaanschen Brabander* van 1617, en dat werkt nog steeds krachtig door¹⁶. Maar de quasi-noordelijke deugden kregen vorm in het Zuiden, met de literatuur eveneens in een hoofdrol bij de legitimering en propagering daarvan. Steeds gaat het om nuchterheid, pragmatiek, soberheid, tolerantie, gedogen, zuinigheid, zelfzorgzaamheid, ijver, winstzucht, gelijkheidsidealen, democratisme en een algemene warsheid van tierelantijnen en andere aanstellerij. Deze mentaliteiten zijn stuk voor stuk te herleiden op de handelsbelangen, die de Vlaams-Brabantse steden vanaf de veertiende eeuw tot een ongekende bloei brachten binnen de toenmalige verhoudingen. En die nog steeds de kurk vormen waarop de Nederlandse economie drijft¹⁷.

Hierbij kan ook gewezen worden op een parallel in de schilderkunst. De geschiedschrijving daarvan onderkent nadrukkelijk het Hollandse “realisme” in de zeventiende-eeuwse genreschilderkunst. Herberginterieurs, vechtende boeren, musicerende en banketterende kooplieden, stadse doorkijkjes, gezinsfeesten en spelende kinderen, het ziet er allemaal typisch Hollands uit en moet dus wel berusten op vindingen uit eigen kring. Maar als we vaststellen dat al dat “realisme” ook heel wat boodschappen bevat voor aanbevolen leefstijlen, wordt al duidelijk dat het hier eveneens om een verdere ontwikkeling gaat van wat ontstond bij de versieringen van middeleeuwse handschriften. In navolging van het gespeelde realisme van de Franciscanen, die hun volkse belering binnen de dagelijkse decors van de massa probeerden te plaatsen, beelden de miniaturen actuele manifestaties van zonden en ondeugden uit, weer te vergelijken met de leerzame exemplen vol levendige straattaferelen waarmee die minderbroeders hun preken opsierden. En op deze, alweer in Vlaanderen ingezette weg gaan de latere

¹⁶ K. PORTEMAN en M.B. SMITS-VELDT, *Een nieuw vaderland voor de muzen. Geschiedenis van de Nederlandse literatuur, 1560-1700*, Amsterdam, 2008, p. 241-243.

¹⁷ Vergelijk H. PLEIJ, *Het gevleugelde woord. Geschiedenis van de Nederlandse literatuur, 1400-1560*, Amsterdam, 2007, p. 100-102.

genreschilders in het Noorden verder¹⁸.

Eigenlijk begon de verdoezeling van dit deugdenpakket uit het Zuiden al met het lanceren van de Bataafse mythe als typisch product van het noordelijke humanisme. Deze eiste de traditie op van een wezenlijk plattelandskarakter van het rivierengebied in het Noorden – Batavia – met navenante gewoonten en gebruiken. Daarop zou de Republiek voortbouwen. En dat allemaal ondanks de groei van een dicht stedennetwerk.

Die droom van een hyperlandelijk paradijs ontstond in de vroege zestiende eeuw, om nadien in tijden van onzekerheid en nood steeds weer opgepoetst te worden. Nederlanders waren begonnen als stoere Bataven die deze streken als boeren en vissers in cultuur hadden gebracht. Regeren en besturen geschieden één keer per maand onder een eikenboom, waar eensgezind en in opperste harmonie de noodzakelijke besluiten genomen werden – natuurlijk door mannen, vrouwen hoorden gewoon kuis thuis te zitten¹⁹.

Deze Bataafse mythe vond veel weerklank in een gemeenschap, die na 1500 volkomen afhankelijk bleek van internationale handel en daarin haar definitieve bestemming gevonden had. De Lage Landen konden slechts bestaan door koopmanschap en de dynamiek van een opmerkelijk dicht netwerk aan steden. Toch repte men met geen woord over die situatie in het oude Batavia. Dat moest een meerduidige betekenis hebben. De voorstelling van een in wezen vreedzame samenleving van brave boeren fungeerde in het algemeen als window-dressing. Enerzijds werd daarmee het kille uiterlijk van profijtzuchtige uitbuiters afgezwakt, terwijl deze (zelf)beeldvorming anderzijds juist diezelfde handel kon bevorderen.

De burgerkoopman werd ethisch niet hoog aangeslagen, evenmin als bezitsverwerving door investeren en het betrekken van rente uit geldhandel. Verder wekten de steden nog grote argwaan als poelen van verderf, waar men zich in de nauwe straten en stegen kon verschuilen voor het aangezicht van God om zich te scholen in het kwaad²⁰. Het was en bleef

¹⁸ J. BRUYN, *Een Gouden Eeuw als erfstuk*, Amsterdam, 1986; H. PLEIJ, *Het gevleugelde woord. Geschiedenis van de Nederlandse literatuur, 1400-1560*, Amsterdam, 2007, p. 47-49.

¹⁹ K. TILMANS, *Aurelius en de Divisiekroniek van 1517. Historiografie en humanisme in Holland in de tijd van Erasmus*, Hilversum, 1988, p. 121-166; *De Bataven. Verhalen van een verdwenen volk*, Tentoonstellingscatalogus, Amsterdam, 2004.

²⁰ H. PLEIJ, *Het gevleugelde woord. Geschiedenis van de Nederlandse literatuur, 1400-1560*, Amsterdam, 2007, p. 75-85.

daarom zaak om zowel naar buiten als voor zichzelf de illusie te bewaren, dat in het voortgezette Batavia allereerst landbouwers, veetelers en vissers leefden die met de restopbrengsten ook nog wat handel dreven als het zo uitkwam. Maar de bewoners konden nooit van de opbrengst van het land bestaan: de bedijkte, leeggemalen en aangestampte moerasblubber bleek slechts bewoonbaar door het benutten van de talrijke natuurlijke en aangelegde waterwegen, strategisch gesitueerd in een relatief dichtbevolkte hoek van Europa. Dat plattelands als gedroomd wezenskenmerk van het oorspronkelijke landschap werd nog bevorderd door de relatieve overbevolking en de dichtslibbende randstad van latere eeuwen. Daarom ging men de volkstuin cultiveren, het boerenerf, landschapsparken en overal “groene harten”.

GEVOELEN VAN SAAMHORIGHEID

Ook de uitbundige uitingen van saamhorigheid over de grenzen door Nederlanders, vooral bij sportmanifestaties, zijn goed te herleiden op de “gezelligheid” van de middeleeuwse gilden, het kerngezin en de stedelijke solidariteitsverbanden in het algemeen. Wat later speelde zelfs het gedachtegoed van Erasmus nog een voorname rol, snel verspreid door de rederijders in de Vlaamse en Brabantse steden²¹. Een even moderne als luidruchtige demonstratie van deze vervlochten tradities viel te aanschouwen bij het Europese Voetbalkampioenschap in Oostenrijk en Zwitserland. Oranje supporters verdrongen zich op 21 juni 2008 in Bazel om getuige te zijn van de kwartfinale waarin Nederland tegen Rusland zou uitkomen. Ze gingen als wilden tekeer, maar het bleef steeds goedmoedig. Daarbij droegen ze de wonderlijkste vermommingen en vreemdste attributen, altijd in oranje of rood-wit-blauw. Zo’n 150.000 mensen hosten er rond, schatte de politie. En de plaatselijke bevolking keek geamuseerd toe bij al dat oranje spektakel.

Middenin al dat gewoel hield zich nog een andere Nederlander op. In de kathedraal, op het hoogste punt van de oude binnenstad langs de Rijn, bevond zich het graf van Erasmus. De stad was hem vertrouwd want hij verbleef er regelmatig. Ook daar stond hij bekend als de wereldburger die een diepe afkeer had van uiterlijkheden en spektakel. En die zich steeds

²¹ H. PLEIJ, *Het geveugelde woord. Geschiedenis van de Nederlandse literatuur, 1400-1560*, Amsterdam, 2007, p. 645-650.

wars toonde van elke benepen herkomstverheerlijking. Groter contrast leek moeilijk denkbaar. Oranje fundamentalisme dat een buitenlandse stad overschreeuwde met kinderlijk nationalisme, tegenover de geleerde kosmopoliet die Europa bereisde van Engeland tot Italië en zich herhaaldelijk distantieerde van het onbeschaafde Holland. En die elke plaats waar hij dichter bij de waarheid kon komen tot zijn vaderland uitriep.

Maar zo simpel is het niet. De voetbalsupporters leken ook de spot met zichzelf te drijven. Hun ogenschijnlijke patriottisme maakten ze zelf belachelijk met groteske vermommingen. Buitenproportionele lichaamsdelen, klompen, windmolens, hele bloembolvelden, dat alles aangevuld met nonsensicale attributen als een oranje wastafel op het hoofd verwezen niet zomaar naar een verheerlijking van de eigen staat. Opvallend was ook dat de daarbij horende agressie tegen niet-landgenoten vrijwel ontbrak – men zocht eerder verbroedering met andersdenkenden. Manifestaties van nationalisme degraderen buitenstaanders al gauw tot een inferieure soort die de minderwaardige positie hardhandig ingewreven krijgt. Zo gaat dat in de regel onder hooligans. Maar hier dus niet.

De bejubeling van de eigen staat kreeg het juist hard te verduren in Bazel. Daarbij spaarden de supporters ook de gastlanden Zwitserland en Oostenrijk niet. Menigeen had zich uitgedost in oranje Lederhosen en Dirndljurken, met wanstaltige pullen bier. Geen Zwitser die zich daaraan stoorde. Hier werd iets anders gevierd: de bevrijding van dagelijkse zorgen en druk in een massaal feestritueel dat de wereld op zijn kop zette. En snerend uithaalde tegen de door hogerhand opgelegde waarden en normen door deze voor de duur van het feest te ontkennen. Een soort carnaval dus, waarop aan de buitenkant de vermommingen, travestie en uitvergrotingen al wezen. En de hectoliters slap bier.

Dat voetballen was maar een aanleiding. Verreweg de meesten van die honderdduizenden – Bern had het oranje rondhossen al eerder en langduriger mogen meemaken – zagen in dat voetbaltoernooi een aantrekkelijke mogelijkheid voor zo'n bevrijdend en genezend feestvertoon met zijn allen. De stadions konden ze niet in want maar een paar duizend hadden een kaartje. Voor de overigen waren er weliswaar grote tv-schermen opgesteld op de pleinen, maar men zocht eerder elkaar. Zou het echt om het voetballen gaan, dan had de tv thuis meer uitkomst geboden.

Voetbal werd aangegrepen om zelf rituele houvasten te creëren in een massaal solidariteitsvertoon, eerder tegen de staat dan ter viering daarvan. Ook

het oranje was geleend voor iets anders dan verering van het vorstenhuis. De kleur werd symbool voor saamhorigheid, verbondenheid, teken zelfs van een volks verzet tegen de traditionele hiërarchieën. Daarom demonstreert de vakbond in Nederland inmiddels in het oranje in plaats van het gebruikelijke rood, niet uit eerbied voor de staat maar juist in eensgezind verzet daartegen.

Erasmus en die voetbalsupporters deelden in Bazel de zotheid met elkaar. De *Lof der Zotheid* uit 1509 bespot elke bewieroking van gezag, het aanhangen van absolute waarheden en het verhullen van de werkelijkheid met uiterlijk vertoon. Vrouw Stultitia, die de zotheid belichaamt, gaat tekeer tegen elke valse schijn. Laat je niet imponeren door een wijsgeer die een baard heeft laten staan – bedenk dat een geit ook een sik heeft. Hoe serieus moeten al die menselijke pretenties eigenlijk genomen worden? Beklim een berg en kijk hoe mensen zwoegen, ruziemaken, vrijen, oorlog voeren, van de kansel preken, zuipen, potverteren, rechtspreken, stelen en de beest uithangen. Op afstand doen ze aan niet meer denken dan rondkrioelende mieren. Wat stelt dat minuscule gewroet dag in dag uit nu helemaal voor in het licht van de eeuwigheid²²?

Ook in Erasmus' overige werk en niet te vergeten zijn brieven speelt (zelf)relativering een hoofdrol. Denk permanent na over wie je bent. En erken dat je vermogens beperkt zijn. En vooral dat niemand de waarheid in pacht kan hebben. De goddelijke waarheid is onbereikbaar voor mensen. Het enige wat die kunnen doen is pogen om zo dichtbij mogelijk te komen. Maar het blijft mensenwerk en bijgevolg onvolkomen. Bovendien kun je het niet alleen. Door te disputeren, alle mogelijke standpunten en invalshoeken te overwegen en te beproeven kan er iets bevredigers ontstaan. Maar nooit is iets op aarde definitief. En je moet ook leren de standpunten van anderen te respecteren. Misschien deugen de eigen standpunten minder. Sterker nog, van het delven van het onderspit leer je meer dan van gelijk krijgen. Misschien kan je dan de waarheid een stapje dichterbij brengen. Dat gebeurt niet als je je ingraaft met een onwrikbare overtuiging²³.

Die voetbalsupporters vereerden ook de zotheid. En bespotten alles wat hen in het dagelijkse leven stuurde en bestuurde. Daarmee relativeerden ze

²² D. ERASMUS, *Lof der zotheid*, Ed. P. Bange, Nijmegen, 2000.

²³ Vergelijk H. PLEIJ, *Erasmus en het poldermodel*, Amsterdam, 2005; H. PLEIJ, *De eeuw van de zotheid. Over de nar als maatschappelijk bouwvast in de vroegmoderne tijd*, Amsterdam, 2007.

die noodzakelijke instituten, stelden ze ter discussie en waakten ervoor dat ze zich niet verzelfstandigden tot ongrijpbare instanties. Na het feestgewoel aanvaardden ze thuis weer de bestaande orde, opgefrist en wel, terwijl de vertrouwde instituten ook weer op hun plaats stonden. Erasmus hekelde in het kader van die omgekeerde wereld alles en iedereen in het geregelde leven. Maar toch was ook zijn omkering allerminst stabiel, want vrouw Stultitia behoorde hoe dan ook tot de dwazen. Die zeiden soms de waarheid, evenals dronkenlappen, maar het bleef allemaal toch betrekkelijk: het was maar een zot die zijn mond opendeed. Evenals de tijdelijke zelfbespotting van de voetbalsupporters oefende Stultitia een reinigende werking uit, waardoor de bestaande orde verfrist en verbeterd werd maar niet afgebroken.

NATIONALISME?

Nationalisme is in Nederland verbouwd tot collectieve uitingen van solidariteit onder allerlei groeperingen. Deze uitbundig gevierde verbondenheid met haar wortels in het laatmiddeleeuwse stadsleven kan zich bij bepaalde gelegenheden zoals Koninginnedag of een sportgebeurtenis zelfs uitstrekken over de breedte van de hele natie. Daarbij komt het bejubelen van het eigen verleden nauwelijks of niet aan de orde. Daarmee loopt het nooit zo'n vaart in Nederland. Van nationalistisch vertoon wordt men nogal lacherig. De ketting van mijnheer de burgemeester roept gedachten aan kindertheater op, en de meeste burgemeesters maken er zelf ook graag grapjes over. Nationale gedenkdagen zoals in Amerika ontbreken nagenoeg. Wat ligt nu meer voor de hand dan 10 juli als Nederlandse herdenkingsdag? Tien juli? Werkelijk geen Nederlander weet dat dit de sterfdag is van Willem van Oranje, martelaar en grondlegger van de natie.

De enige nationale herdenkingsdag is die van 4 mei voor de gevallen in de Tweede Wereldoorlog – 5 mei telt als Bevrijdingsdag al niet meer mee. Veelzeggend genoeg ontbreekt elke focus op verzetshelden. In Frankrijk wordt verzetsleider Jean Moulin vereerd met diverse musea die al langs de autoroute staan aangekondigd. In Nederland krijgen de helden van toen alleen belangstelling als hun reputatie in opspraak komt. Deugde die Jan Campert eigenlijk wel? En was Gerrit van der Veen niet een losbol? Bij ons mag het alleen gaan om de anonieme slachtoffers en naamloze helden die wij ook zelf hadden kunnen zijn.

Nationalisme heeft het in Nederland nooit goed gedaan. Daarvoor is het verleden ook teveel verdeeld in een katholieke en een protestante versie. De vervanging van de gulden door de euro en het opgaan van nationale bedrijven in grotere gehelen (zoals de KLM in Air France en ABN-AMRO in Fortis) maakten nauwelijks sentimenten los. Behalve als het de klanten geld leek te gaan kosten natuurlijk. En mocht het buitenland de Deltawerken aanmerken als een nieuw wereldwonder, dan verbond men zelf dit reuzenkarwei met de naam Neeltje Jans. En dus niet de naam van de hoofdarchitect of een vorstelijk persoon onder wier bewind een en ander tot stand gebracht was. Vrijwel niemand bleek bij navraag te weten op wie deze naam sloeg. Alleen de portier van het educatieve bezoekerscentrum, een succesvol geïntegreerde nieuwkomer van Marokkaanse afkomst, wist hoe het zat – in zijn geboorteland had men meer gevoel voor zulke dingen. Dat was de meisjesnaam, deelde hij mee, van de vroegere minister (thans Euro-commissaris) Neelie Kroes, volgens hem de verantwoordelijke voor deze wonderbaarlijke waterwerken.

Nu gaat het er niet om dat Neeltje Jans in feite teruggaat op de naam van een zandplaat in de buurt, die weer ontleend is aan een daar gezonken schip. En dat de naam daarvan een quasi-volkse variant is op die van de antieke godin Nehalennia die ooit over de Zeeuwse wateren heeft geheerst – zeg maar Neeltje. Het opmerkelijke is echter dat niemand daarvan wist of zelfs wilde weten. Wat deed dat er nu toe? Daarom wekte het ook geen enkele beroering toen dit attractieve voorlichtingscentrum overgenomen bleek te zijn door een Spaanse exploitant: de Deltawerken als waterpret-park – griezelen en genieten ineen. Wat zou er ter plaatse gebeuren bij een dergelijke exploitatie van de Parijse Eiffeltoren, het Bevrijdingsbeeld in New York en de Berlijnse Brandenburger Tor?

De zeeheldenverering is evenmin echt aangeslagen, hoezeer men ook de groten uit de Gouden Eeuw ten voorbeeld probeerde te stellen in later tijd. Zelfs Michiel de Ruyters praalgraf in de Nieuwe Kerk te Amsterdam, op zichzelf al een tamelijk uitzonderlijk eerbetoon in Nederland, wordt voornamelijk bezocht door Hongaren. In hun land is hij een nationale held, door de bevrijding van enige Hongaarse dominees bij Napels. Maar in zijn vaderland blijft er weinig meer van hem over dan een kwajongen, rechtstreeks ontsnapt uit een jongensboek. Geen grandeur maar eerder de nadruk op kwajongensstreken, gepleegd in een blauwgeruite kiel. En brede aandacht voor zijn eindeloze voortzeulen in de lijnbaan om een grijpstuiver te verdienen. Het wekt dan ook geen verbazing, dat bij de herdenking van

zijn 400-jarige geboortedag in 2007 de voornaamste belangstelling uitging naar de ontluistering van zijn eventuele heldendom. Juist zijn meest geroemde daad, het koelbloedig doorvaren van de ketting over de Thames bij Chatham gedurende de Tweede Engelse Oorlog, mocht niet meer op zijn conto geschreven worden. Hij was tegen deze actie geweest, had zich letterlijk afzijdig gehouden en verscheen pas op het laatste moment toen het doordraven van Cornelis de Witt, aan boord als hoog ambtenaar, niet meer te stuiten bleek. Op zo'n manier zetten we graag al onze mogelijke helden op hun plaats: doe maar gewoon, verbeeld je maar niets²⁴.

Juist dergelijke gedachten en overtuigingen vonden een eerste verspreiding en toepassing in de steden van het Zuiden, om vervolgens tot verdere ontwikkeling te komen in het Noorden bij de Opstand en de stichting van de Republiek. Ze kwamen, heel eenvoudig, uitstekend van pas. Zonder Erasmus en de rederijders zijn de bepalingen over gewetensvrijheid en decentrale beslissingsbevoegdheden bij de Pacificatie van Gent in 1576 en de Unie van Utrecht drie jaar later ondenkbaar. En zeker de uitvoering daarvan.

Niettemin zal de contrastering van het eigene in Nederland en Vlaanderen eerder verscherpen dan vervagen. Europa en de mondialisering zetten in het bijzonder aan tot profilering van de eigen nederzettingsgeschiedenis. Gaat men daarbij ver genoeg terug, dan komen België en Nederland elkaar vanzelf weer tegen. En de bezinning op de gemeenschappelijke fundamente en de sporen daarvan in de huidige omgangsvormen en mentaliteiten verhoogt onvermijdelijk het begrip voor elkaars standpunten en ambities. Dat is een groot goed bij de eenwording van Europa en het opgaan in de wereld.

²⁴ A. Th. VAN DEURSEN e.a., *De Admiraal. De wereld van Michiel Adriaenszoon de Ruyter*, Franeker, 2007, met name p. 14.

DE PACIFICATIELEZINGEN VZW

PACIFICATIELEZINGEN

- 1981 Dr. Albert H. van den Heuvel
Het ideologieloze tijdperk
- 1982 Dr. Dirk Dolman
Het parlement als pacificatie
- 1983 Prof. dr. em. Edward Schillebeeckx
Vrede door gerechtigheid
- 1984 Kees C.A.M. Middelhoff
Wortels van een misverstaan
- 1985 Dr. Johannes G.C.A. Briels
De Zuidnederlandse immigratie omstreeks 1572-1630:
Een vergeten bladzijde uit de geschiedenis van de Nederlanden
- 1986 Hella S. Haasse
De Lage Landen en het Platte Vlak: Kanttekeningen bij een
gemeenschappelijke literatuur
- 1987 Prof. dr. Han Entzinger
Immigratie en pluralisme
- 1988 Fons Rademakers en Roland Verhavert
De Nederlandse film
- 1989 Jan Hoet
De kunst als waarde van morgen
- 1990 Maarten Mourik
Culturele coëxistentie in Europa: de noodzaak van een nieuwe
pacificatie
- 1991 Geert Vanistendael
En België heeft Vlaanderen gemaakt
- 1994 Greetje van den Bergh
Tussen handhaven en verdwijnen: Het Nederlands in een
eenwordend Europa
- 1995 Prof. dr. mr. Cees Fasseur
Verbittering en verzoening: Nederland en zijn koloniale
nalatenschap

-
- 1996 **Prof. dr. Herman Balthazar**
Brabantse en Hollandse patriotten: De Revolutietijd in Noord en Zuid, eender en anders
- 1997 **J.L. Heldring**
Pacificatie van Europa?
- 1999 **Prof. dr. em. Eric Suy**
Prolegomena voor een pacificatie tussen de volken
- 2000 **Derk-Jan Eppink**
Over de Moerdijk: Cultuurkloven in Europa
- 2001 **Gerard Mortier**
Europa: het gevaar van de verstomming
- 2002 **Paul Beugels**
Bondgenoten in Cultuur
- 2003 **Jozef Deleu**
De Lage Landen 'in de vaart der volken'
- 2004 **Michaël Zeeman**
Nederlands Geestesmerk? De Lage Landen en hun zelfbewustzijn in hun posthistorisch heden
- 2005 **Rik Torfs**
Religie, vrede en onvrede
- 2006 **Paul Schnabel**
In het zicht van de toekomst
- 2007 **Mia Doornaert**
Europa als in een duistere spiegel
- 2008 **Herman Pleij**
Hoe Belgisch is Nederland, hoe Hollands is Vlaanderen
Over de mentale boedelscheiding tussen noord en zuid

- In 1981 tot 1988, in 1990, 1994, 1995, 1997, 2000, 2002, 2004, 2006 en 2008 werden de lezingen te Gent georganiseerd;
- in 1996 werd de lezing te Leiden georganiseerd;
- in 1999 werd de lezing te Dordrecht georganiseerd;
- in 2001, 2003, 2005 en 2007 werden de lezingen te Breda georganiseerd